

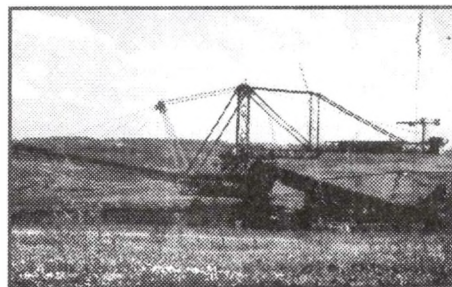
Adam Wójcik - Łużycki

**TARNOBRZESKIE
ZAGŁĘBIE SIARKOWE**



Adam Wójcik - Łużycki

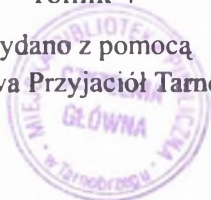
**TARNOBRZESKIE
ZAGŁĘBIE SIARKOWE**



MHMT 2006

Biblioteczka Dziejów Tarnobrzega
Tomik 4

Wydano z pomocą
Towarzystwa Przyjaciół Tarnobrzega



25658 02

28 259

ISBN 83-88660-36-5

622.36+661] (OP1) (N 38)

Skład i druk
Andrzej Kaczorowski
Muzeum Historyczne m. Tarnobrzega
ul. Pawłowskiego 14, 39-400 Tarnobrzeg
e-mail: mhmt@onet.pl, tel./fax 015 823 79 99

Sława i pozycja Tarnobrzega wśród polskich miast nie pochodzi ani od rodu jego założycieli, ani od zbiorów jakie stworzyli w XIX wieku, nie pochodzi też od sanktuarium maryjnego (cudowny obraz Matki Bożej, podobnie jak i zbiory Tarnowskich zwane są przecież "dzikowskimi"!)). Od połowy XX wieku dla wszystkich Polaków i wielu ludzi na całym świecie nazwa naszego miasta jest kojarzona z siarką i górnictwem siarkowym.

I chociaż kryzys tegoż przemysłu spowodowany zarówno rozwojem technologii proekologicznych, jak i przyczynami natury politycznej doprowadził do eliminacji Tarnobrzega z map górniczych, długo jeszcze miasto to będzie postrzegane jako swoisty symbol wydobycia siarki w Polsce (podobnie jak Wieliczka w odniesieniu do górnictwa solnego).

Siarka - (łac. Sulphur - symbol S) - to pierwiastek chemiczny o liczbie atomowej 16, niemetal należący do grupy tlenowców, jest ciałem stałym nie rozpuszczającym się w wodzie. Jest ona bardzo rozpowszechniona w przyrodzie: występuje w stanie rodzimym w postaci minerałów (głównie siarczków i siarczanów) oraz wchodzi w skład wielu związków organicznych. Największe znaczenie gospodarcze mają złoża siarki rodzimej, tj. takie jakie występują na terenie Tarnobrzeskiego Zagłębia Siarkowego. Pod koniec XX wieku duże znaczenie uzyskała siarka pochodząca z oczyszczania ropy naftowej, węgla kamiennego i gazu, powstająca jako swoisty produkt uboczny, jednakże pod względem jakości i właściwości ustępuje ona siarce rodzimej. Siarkę można też pozyskiwać z pirytów, gipsu, i anhydrytów, podczas przerobu siarczków, z gazów hutniczych, oraz gazów powstających podczas spalania węgla kamiennego.

Siarka jest niezbędna do produkcji kwasu siarkowego, barwników, dwusiarczku węgla, w metalurgii, przemyśle zapalczanym, do produkcji sztucznego jedwabiu, do rafinacji ropy naftowej, do wulkanizacji kauczuku, w przemyśle farmaceutycznym, kosmetycznym itp. Mineral ten wykorzystuje się również w lecznictwie.

Historia wydobycia siarki w Polsce liczy blisko 600 lat. Od XV wieku istniały cztery ośrodki produkcji siarki - krakowski, kielecki, śląski i opolski. Najstarszym i zarazem największym był ośrodek krakowski, w którym najwcześniej rozpoczęto wydobycie siarki w Swoszowicach (obecnie w granicach Krakowa). Miejscowość ta była wówczas własnością zakonu Bożogrobców z Miechowa, a od najdawniejszych czasów słynęła ze źródeł wód siarkowodorowych. W ich otoczeniu siarka wytrącała się w postaci tak zwanego kwiatu siarkowego. Siarkę w tej postaci zakonnicy wykorzystywali do celów leczniczych.

Jednym z najstarszych aktów prawnych na świecie wydanych dla przemysłu siarkowego jest przywilej króla Władysława Jagiełły z 1415 roku zezwalający obywatelom krakowskim na poszukiwanie i wydobywanie siarki. Na mocy tego przywileju założycielami gwarectwa swoszowickiego byli mieszczanie krakowscy - Michał Fayger, Piotr Słodownik, Michał Sołtys i gwarek Krystian. W 1419 roku gwarkowie zawarli umowę z garncarzem Janem z Zyrkowic. Zgodnie z tą umową garncarz miał regularnie dostarczać górnikom wielkie naczynia o pojemności jednego cetnara siarki.

Swoszowicka kopalnia siarki rozwijała się w ciągu następnych stuleci. W XVI i XVII wieku każda działka górnicza posiadała swój własny szyb, do którego górnicy zjeżdżali na linie. W II połowie XVIII wieku rozpoczęto budowę chodników łączących odległe szyby. W 1796 roku w Swoszowicach istniały już trzy przedsiębiorstwa gór-

nicze eksploatujące złoża siarki. W kilka lat później, w roku 1802 zainstalowano w nich maszynę poruszającą pompy odwadniające, zaś w okresie Księstwa Warszawskiego zbudowano specjalną sztolnię odwadniającą, co znacznie unowocześniło eksploatację. Szacuje się, że od XV wieku do 1884 roku, w którym zakończono działalność kopalń swoszowickich, wydobyto tutaj 150.000 - 200.000 ton siarki. Warto dodać, że w końcu XX wieku opracowano koncepcję wykorzystania swoszowickich złóż siarki w celach leczniczych. Kto wie, czy dzięki temu za kilka lat Kraków nie zyska przydomka "Zdrój" ?

Drugim, choć znacznie mniejszym, ośrodkiem wydobywania siarki w dawnej Polsce była kopalnia Czarkowy koło Wiślicy, gdzie - jak się szacuje - w latach 1795-1920 wydobyto około 20.000 ton "żółtego złota". Nieco mniejsze ilości tego surowca wydobywano także w kopalni Pszów - Koszyce oraz w kopalni Posądz. Ta ostatnia została zlikwidowana

w 1921 roku, zamykając tym samym pierwszy okres górnictwa siarkowego w Polsce.

Naturalnie, nie sposób porównywać tego pierwszego etapu do kopalnictwa siarki, jaki nastąpił w II połowie XX wieku, zarówno pod względem stosowanych technologii eksploatacji, jak i wielkości wydobycia siarki. Doceniając bowiem fenomen jakim było Tarnobrzeskie Zagłębie Siarkowe, należy pamiętać też o - znakomitych przecież - prapoczątkach górnictwa siarkowego, o których (w przeciwieństwie do np. górnictwa soli, ołowiu, srebra, miedzi czy węgla) powszechna wiedza Polaków jest doprawdy znikoma, lub żadna.

Za start nowoczesnego górnictwa siarkowego, a zarazem początek Tarnobrzeskiego Zagłębia Siarkowego, należy uznać odkrycie i udokumentowanie niezwykle bogatych złóż siarki dokonane przez profesora Stanisława Pawłowskiego w 1953 roku. Poszukiwanie złóż (nie tylko siarki) odbywało się w ramach programu sporządzenia geologicznej mapy

Polski, która po zakończeniu II wojny światowej, zmianie granic, ustroju politycznego i modelu gospodarczego, nie była obszarem rozpoznany. Ekipy poszukiwawcze dotarły do złoża siarki po raz pierwszy 29 września 1953 roku w Mokrzyszowie (wtedy jeszcze pod Tarnobrzegiem). Niewiele ponad pół roku później, 8 maja 1954 podjęta została uchwała nr 267 Prezydium Rządu w sprawie dalszych prac badawczych oraz przygotowania wydobycia i przeróbki siarki.

Prace te podjęto niebawem, choć zarówno na tym etapie, jak i późniejszych miały one charakter rozwiązań pionierskich, gdyż - jak się okazało - dotychczasowe polskie (i nie tylko !) doświadczenia górnicze, bazujące przede wszystkim na górnictwie węglowym, nie mają zastosowania przy wydobywaniu rudy siarkowej.

Po rozpoznaniu doświadczalnego otworu poszukiwawczego w Mokrzyszowie (gdzie złożo o miąższości około 8 metrów zalegające na głębokości 80 m wykazywało zawar-



Odkrywcy złóż siarki Stanisław i Katarzyna Pawłowscy

tość ok.30% czystej siarki) postanowiono skupić się na badaniu złoża występującego na terenie Kajmowa i Machowa. Tymczasem zarządzeniem ministra górnictwa z 1 lipca 1954 roku powołana została dyrekcja kopalni siarki "Tarnobrzeg" z inż.Franciszkim Machalskim, jako dyrektorem naczelnym nowego przedsiębiorstwa państwowego. Dyrekcję i trzon kadry technicznej nowej ko-

palni tworzyli fachowcy sprowadzeni ze Śląska. Należy dodać, że pierwszą siedzibą dyrekcji kopalni siarki był Państwowy Dom Dziecka w Mokrzeszowie.

Przez cały rok 1954 i 1955 opracowywano metody dotarcia do złóż siarki, gromadzono fachową literaturę, tworzone koncepcje budowy kopalni i jej eksploatacji. Jednocześnie, na terenie Tarnobrzega rozpoczęto budowę pierwszych dwóch bloków mieszkalnych oraz hotelu, który miał też pełnić rolę siedziby dyrekcji przedsiębiorstwa. 4 grudnia 1954 po raz pierwszy odbyły się w Tarnobrzegu uroczystości barbórkowe.

Analiza geologicznej budowy okolic Tarnobrzega i złóż rudy siarkowej sprawiła, że podjęto decyzję o budowie odkrywkowej kopalni siarki. Dotarcie do złoża rudy siarkowej było tym samym możliwe poprzez zdjęcie warstwy ziemi zakrywającej wspomniane złożo, zwanej "nadkładem". Jednocześnie zapadła decyzja o lokalizacji pierwszej kopalni od-

krywkowej w Piasecznie, gdzie siarkonośne złoża było najbardziej dostępne. Projektowanie budowy tej kopalni rozpoczęło się w 1956 roku, po wcześniejszym zapoznaniu się polskich inżynierów z technologią i działalnością kopalni odkrywkowych na terenie ZSRR. Wtedy też, poza ustaleniami dotyczącymi Piaseczna, opracowano pierwszy perspektywiczny plan budowy całkowicie nowego w Polsce zagłębia siarkowego, w oparciu o złoża siarki rodzimej. Wspomniany plan zakładał nie tylko budowę kopalni i zakładów przetwórczych siarki w rejonie Tarnobrzega, Piaseczna, Solca i Grzybowa, ale wznowienie wydobywania "żółtego złota" w dawnych kopalniach w Swozowicach, Czyrkowach nad Nidą, Posądy i Pszowie - Koszycach.

Na podstawie przygotowanych analiz i projektów inwestycyjnych 12 sierpnia 1957 roku Rada Ministrów podjęła uchwałę o budowie Kopalni i Zakładów Chemicznych Siarki w Machowie i Piasecznie, co otworzyło

drogę do budowy Tarnobrzeskiego Zagłębia Siarkowego. W ślad za uchwałą rządową w sprawie budowy wspomnianych kopalni, ministerstwo przemysłu chemicznego zostało zobowiązane do przekazania odpowiednich środków na budowę mostu drogowo-kolejowego na Wiśle w Nagnajowie oraz osiedla zakładowego w Tarnobrzegu dla przyszłych górników siarkowych i ich rodzin.

Przewidywano, że nowe przedsiębiorstwa wyprodukują w 1958 roku 10.000 ton siarki, a w 1961 roku już 100.000 ton.

12 października 1957 roku na polach w Machowie uroczystie położono kamień węgielny pod przyszły kombinat, który przyjął nazwę "Kopalnie i Zakłady Przetwórcze Siarki TARNOBRZEG w budowie". Jeszcze w tym samym roku, 4 grudnia oficjalnie oddano do eksploatacji pierwszą odkrywkową kopalnię siarki w Piasecznie.

W następnym, 1958 roku, ruszyła budowa kolejnej kopalni odkrywkowej siarki

w Machowie. Budowany "od zera", bez jakichkolwiek wcześniejszych w tej mierze doświadczeń, krótko i sprawnie, polski przemysł siarkowy stawał się dość nieoczekiwanie jednym z najważniejszych elementów gospodarczych naszego kraju lat 60-tych i 70-tych XX wieku. W ślad za budową kopalni odkrywkowych w Piasecznie i Machowie oraz powstających w krótkim czasie kolejno i towarzyszących im zakładów przeróbki siarki, coraz większe zmiany zaczęły zachodzić w pobliskim Tarnobrzegu.

W chwili powstawania przemysłu siarkowego rozmiary miasteczka pokrywały się z jego granicami lokacyjnymi, wyznaczonymi jeszcze w I połowie XVII wieku. Obszerne rynek i kilka uliczek wokół niego oraz stojący w pobliżu zamek w Dzikowie to wtedy cały Tarnobrzeg, sennie dotąd wegetujący w tzw. Polsce B. Budowa w pobliżu potężnego przemysłu wydobywczo-przetwórczego musiała wpłynąć na radykalną zmianę ob-

licza miasta i to w przeciągu kilku zaledwie lat. Po wybudowaniu pierwszych budynków: dyrekcji i kadry technicznej kopalni, rozpoczęto budowę dużego osiedla mieszkaniowego na Skalnej Górze, o bardzo ciekawym założeniu przestrzennym i niebanalnych 3-4 piętrowych budynkach mieszkalnych. Stopniowo, z biegiem lat z pejzażu Tarnobrzega zaczęły znikać przykłady zabudowy małomiasteczkowej, zastępowane typowymi dla lat 60-tych i 70-tych budynkami mieszkalnymi, szkolnymi, medycznymi oraz innymi obiektami użyteczności publicznej.

Wielkim dokonaniem przemysłu siarkowego było podjęcie, wraz z Kierownictwem Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu, dzieła rewaloryzacji zamku w Baranowie Sandomierskim, jednej z najpiękniejszych rezydencji renesansowych w tej części Europy. Upoważniony przez dyrekcję "Siarkopolu" prof. Alfred Majewski w latach 1958-1968 nie tylko odbudował świetny zabytek

architektury polskiej, ale wspaniale wyposażył też wnętrza "małego Wawelu", urządza-
jąc w nich reprezentacyjne i sympozjalne
komnaty dla mecenasa zamku, a w podzie-
miu niezwykle interesujące, a przy tym no-
woczesne Muzeum Zagłębia Siarkowego.
Przez następnych trzydzieści lat zamek
w Baranowie był czołowym przykładem
świetnego mecenatu wielkiego przemysłu nad
wybitnym zabytkiem architektury polskiej.

Zapotrzebowanie na polską siarkę na
świecie systematycznie rosło, co doprowadzi-
ło do tego, że już w końcu lat 60-tych XX
wieku Polska stała się czołowym producen-
tem i eksporterem owego surowca (plasowa-
na na 4-5 miejscu na świecie). Wydobywa-
nie rudy siarkowej stosowaną do tej pory
metodą odkrywkową było jednak ogromnie
energochłonne, a przez co kosztowne. Utrzy-
mujące się przez lata na rynkach światowych
stosunkowo wysokie ceny siarki niwelowały
skutki ekonomiczne wydobywania metodą

odkrywkową. Z racji owych wysokich kosz-
tów w końcu lat 60-tych opracowano meto-
dę podziemnego wytopu siarki, znacznie
tańszą od tradycyjnych technologii górni-
czych. Wtłaczanie pod ziemię pod wielkim
ciśnieniem gorącej pary wodnej powodowa-
ło topienie się i wypływanie na powierzch-
nię ziemi gorącej "lawy" siarkowej. Tego
typu tzw. kopalnia otworowa powstała naj-
pierw w niedalekim od Machowa Jeziórku,
w kilka lat później także w Grzybowie koło
Staszowa, gdzie zbudowano także zakłady
chemiczne przetwarzające wydobytą tutaj
siarkę. Podobna kopalnia otworowa "Ma-
chów II" powstała też w pobliżu kopalni od-
krywkowej w Machowie.

Polski przemysł siarkowy w latach siedem-
dziesiątych XX wieku zbudował jeszcze jedną,
tym razem doświadczalną kopalnię siarki
w Baszni, gdzie sprawdzano nowe technolo-
gie wydobywania i przetwarzania rudy siarkowej.
Wysokie ceny siarki na rynkach światowych

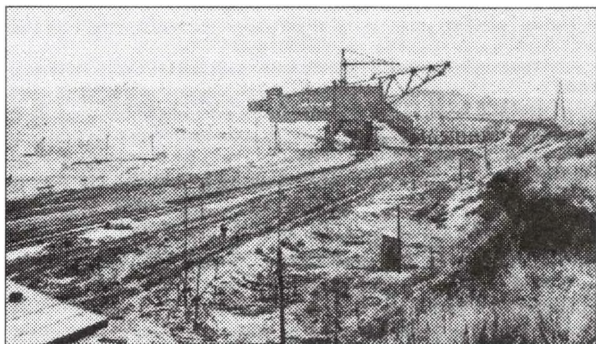
utrzymywały się jeszcze do początku lat 90-tych XX wieku. Nic zatem dziwnego, że w 1985 roku powstała jeszcze jedna kopalnia siarki w Osieku, gdzie surowiec wydobywa się za pomocą metody jego podziemnego wytopu.

Zmiany polityczne jakie nastąpiły w Polsce i Europie po 1989 roku, a także ogromny postęp technologii proekologicznych spowodowały, że w początku lat 90-tych gwałtownie spadły ceny i popyt na tzw. siarkę rodzimą na rynkach światowych. Zastąpiła ją siarka uzyskiwana jako produkt uboczny procesów oczyszczania ropy naftowej i węgla kamiennego. Tym samym funkcjonowanie górnictwa siarkowego straciło rację bytu. Problem ten dotyczy nie tylko Polski - na całym świecie zlikwidowano już kopalnie siarki. Jediną na kuli ziemskiej, jaka nadal funkcjonuje jest wspomniana już kopalnia siarki w Osieku.

W ciągu blisko półwiekowego istnienia przemysł siarkowy stał się jednym z wyznaczników przemian nie tylko gospodarczych, ale

także społecznych i kulturowych Polski w II połowie XX wieku. Opracowanie wielu nowych, pionierskich rozwiązań i technologii wydobywczych i stanowi autentyczny, niekwestionowany wkład Polski w technikę światową. Górnictwo siarkowe wpłynęło też na nie notowany wcześniej rozwój Tarnobrzega, Baranowa, Staszowa i wielu innych miejscowości, zapewniło na długie lata pewną pracę i godziwy byt dla tysięcy ludzi, wpłynęło decydująco na podniesienie poziomu ich życia, Polsce dając przez wiele lat istotny wkład finansowy do budżetu państwa. Na długie też lata stało się symbolem Tarnobrzega, który dla żyjących obecnie i pewnie wielu jeszcze przyszłych pokoleń będzie "stolicą polskiej siarki", mimo, iż ta - z przyczyn wyżej podanych - nie będzie już tutaj wydobywana.

W 2003 roku Muzeum Historyczne m. Tarnobrzega zorganizowało wystawę "Pół wieku polskiego złota", przypominającą dzieje Tarnobrzesckiego Zagłębia Siarkowego. W tym



Kopalnia odkrywkowa siarki w Machowie

czasie nowy mecenas zamku w Baranowie Sandomierskim z niezrozumiałych powodów zlikwidował placówkę poświęconą temu zagadnieniu.

W najbliższych latach, wspólnie ze środowiskiem górniczym tarnobrzeskie Muzeum zamierza utworzyć oddział poświęcony górnictwu siarkowemu, którego zadaniem będzie możliwie najpełniejsza prezentacja Tarnobrzeskiego Zagłębia Siarkowego w oparciu o zgromadzone dokumenty i pamiątki.



Miejska Biblioteka Publiczna
im. dr Michała Marczyka w Tarnobrzegu
"Czytelnia Główna"



14 021 957

Tarnobrzega

- ❖ *Kolekcja dzikowska hr. Tarnowskich*
 - ❖ *Dzieje zamku w Dzikowie*
- ❖ *Klasztor Dominikanów w Tarnobrzegu*
 - ❖ *Herb Leliwa*
- ❖ *Zawody uprawiane w dawnym Tarnobrzegu*
 - ❖ *Tarnowscy na Dzikowie*
 - ❖ *Stanisław Jachowicz*
 - ❖ *Bibliotekarze dzikowscy*
- ❖ *Grupa tarnobrzegska kultury łużyckiej*
 - ❖ *Ceramika miechocińska*
 - ❖ *Jan Słomka i jego dzieło*

w przygotowaniu:

- ❖ *Wojciech Wiacek*
- ❖ *Michał Marczyk*
- ❖ *Klasztor Dominikanek w Wielowsi*
- ❖ *Początki miasta Tarnobrzega*
- ❖ *Stanisław Tarnowski*
- ❖ *Tarnobrzegskie tradycje literackie*